

Защо хората търгуват?

есе

Когато си купя палто от Англия, палтото остава за мен, а парите – за Англия. Когато, обаче, си купя палто от Америка, палтото остава за мен, а парите – за Америка!
А. Линкълн¹

Въведение – защо хората търгуват

Всяка дисциплина, осъзнала себе си като наука, удостоверява това си откритие със смелата претенция, че е основополагаща за цивилизацията, която всички виждаме около себе си. И макар че някои от тези твърдения са твърде убедителни, не много от тях издържат на едно внимателно изследване. За щастие на икономистите, основни истини от теорията гордо се нареждат сред малкото примери.

Твърде е съмнително дали би съществувал един модерен свят в който няма размяна (най-малкото) на стоки между различни производители. Търговията между отделни индивиди е позволила по-голямо разделение на труда, което от своя страна е довело до неизмерим ръст на производителността, ефективното разпределение на ресурси и повече и по-качествени материални блага, задоволяващи потребителските нужди. Накратко – това е икономическият ръст, направил възможен съвременността. Това прозрение, разбира се, е далеч от разтърсващото. Още Адам Смит дава ясен пример за ползите от разделието на труда с прословутата фабрика за игли и карфици, пък и тази търговия се възприема и чистосърдечно приветства от общественото мнение.

Вътрешната търговия рядко е била обект на спорове и почти никога на държавна намеса (освен при очевидни пазарни дефекти като монополизъм или опасни продукти). Не така стоят нещата с външната търговия – вечно бойно поле на конкуриращи се гледища и интереси. Това е и основната тема на това есе – защо търгуват хората от различни държави.

Основи – защо държавите търгуват

На пръв поглед за обикновените хора е същинска загадка защо междудържавната търговия въобще съществува – защо бихме купували стоки и услуги, давайки нашите пари на странни непознати за техните необичайни стоки, като в процеса заплащаме и редица транзакционни разходи, а на всичкото отгоре и транспорт. Добавяйки и все още съществуващия национализъм и доктринарство е истинско чудо, че свободната търговия още не е обявена за най-страшното престъпление и най-позорния грях!

Обяснението може да започне само с разглеждане на основите ѝ. В никакъв случай те не са фундаментално различни от тези на вътрешната такава – в зависимост от ресурси и

¹ Ясен пример за господстващата по това време меркантилистка икономическа мисъл. Показателно е, че подобни разсъждения не са рядкост и днес.

компетенции, най-добрите производители на дадена стока се специализират и изнасят, като в замяна внасят от други държави стоки или услуги, които те не произвеждат². Дейвид Рикардо за пръв път поставя на формална основа тези разсъждения и използва обобщаващия принцип на сравнителното предимство за остър анализ на търговията. Оказва се, използвайки различните форми на границите на производствените си възможности или различните вкусове на потребителите си, страните могат ефективно да се специализират и да достигнат по-високо ниво на потребление, а оттам и на благосъстояние, чрез свободна търговия. Сходен модел – този на Хекшер и Олин³, използвайки същите допускания за изпъкнала граница на производствените възможности и класическите допускания за състояние на пазара, достига до същите заключение, фокусирайки се и върху ресурсните дадености. Моделите могат да се разширят и до *n*-държави, търгуващи с *n*-стоки. Накратко – при тези допускания, благосъстоянието на света се повишава значително с простото отваряне на границите за търговия.

Любопитно, но голяма част от основните движения в търговията привидно противоречат на тези теории. Според тях, най-голяма печалба се извлича от търговия между страни с възможно най-различни граници на производствените възможности – това биха били например една силно развита и една развиваща се държава, но на практика огромната част от световната търговия е между (блокове от) силно развити държави⁴. Изследванията на Пол Кругман обясняват и този феномен – допускайки вдлъбнатата граница на производствените възможности, обяснена чрез икономии от мащаба, той открива, че дори в този случай свободната търговия носи значителни печалби на страните участващи в нея⁵.

В едно изречение: свободната търговия повишава общото благосъстояние и нейният ефект на практика може да бъде сравнен с изтласкване на границата на производствените възможности.

Икономически и неикономически последствия и резултати

Теоретичният прочит е ясен, но реално свободната търговия изглежда носи и доста проблеми със себе си. Преди всичко е очевидно, че икономиките трябва да се преконфигурират в процеса на специализация, така че факторите да бъдат пренасочени към разширяващите се индустрии. Това означава загуба на доходи и работни места в свиващите се индустрии, и преквалификация на работната ръка. Това не винаги е лесно: малко дългогодишни миньори могат да станат бързо отлични програмисти.

Един от сериозните проблеми, които неминуемо се проявяват, е преразпределението на доходите. Според теоремата на Столпър-Самюелсън, притежаващите изобилния производствен фактор ще имат повишение на реалните доходи, но собствениците на оскъдния фактор ще бъдат неприятно изненадани да установят понижение на доходите си.

² Samuelson and Nordhaus, 2005, pp. 293-317

³ Heckscher, 1950 (originally published 1919), pp. 272-300; Ohlin, 1933

⁴ Heilbroner and Galbraith, 1990 pp. 575-576; Case and Fair, 1996, pp. 350-376

⁵ Krugman and Obstfeld, 2003, pp. 137-142

Не на последно място, резултатите от свободната търговия могат да са много чувствителна тема в политически план. Често са накърнени интересите на групи с голямо влияние, които на всяка цена ще се опитат да запазят статуквото. Въпросната всяка цена най-често се плаща от обикновения потребител, който издържа тази неефективност от собствения си джоб. Пример за това е Общата селскостопанска политика на Европейския съюз, която субсидира неефективно селско стопанство, с което и компрометираща търговията със земеделски продукти.

При всички тези потенциални проблеми няма наистина си струва усилията за установяване на режим на международна търговия? Отговорът, поне от икономическата страна на въпроса, е еднозначно да. Освен по-широкия спектър продукти и услуги на разположение на потребителя, търговията води и до значително повишаване на продуктивността на една икономика чрез увеличена конкуренция, технологични нововъведения, разширения на износа, и придобиване на познания в процеса⁶. Освен това, редица емпирични изследвания ясно показват че търговията е източник на ръст в дългосрочен план⁷, като повишението на обема търговия с един процент спрямо БВП, увеличава дохода на глава от населението с 0,5 до 2%⁸.

Икономическата интеграция води отчасти и до политическа такава, като външнотърговския обмен генерира не само икономически, но и политически активи. От гледна точка на теория на игрите, честата интеракция е идентична с игра, повторена пъти, което води до по-високо доверие между играчите, както и възможност за налагане на санкции. Добрата икономическа интеграция, накратко, повишава благосъстоянието и води и до сравнителна политическа стабилност. Липсата ѝ е често с катастрофални последици. Ярък пример за това е засилващата се регулация и протекционизъм през 30-те години на миналия век – феномен, който според много историци в крайна сметка се превръща в един от факторите за най-голямата военна трагедия на века – Втората световна война.

Заключение – за или против свободна търговия в лицето на исторически намаляваща икономическа активност

В заключение може да се каже, че след като всичко е казано и проверено, изводите за международната търговия са повече от ясни: неразумно е една държава в догонващо развитие като България да не се възползва максимално от широките възможности, които свободната търговия ѝ предоставя.

Естествено е, че в период на драматична икономическа криза, и на фона на намаляващото индустриално производство и растящата безработица, ще се чуят много гласове, приканващи за държавна помощ или дори протекционизъм. Българските земеделци не са първите, а най-вероятно няма и да са последните, които ще се опитат да попречат на конкурентните стоки, внос от чужбина, било със субсидия или нещо друго. Сигурно не

⁶ Winters, 2004, F10-F15

⁷ Sachs and Warner, 1997; Baldwin, 2003

⁸ Frankel and Romer, 1999, pp. 379-399

малко политици ще се опитат да се възползват от щита на псевдонационализма, за да говорят против свободната търговия.

Но именно в такъв момент на икономическо изпитание трябва повече от всякога да подкрепим пазарния механизъм и либерализираната търговия, защото те могат да се превърнат в един надежден изход от кризата и ясен път към бъдещ просперитет. Светът е твърде малък, за да го делим допълнително и с граници...

Използвана литература:

Baldwin, R. (2003). *Openness and Growth: What is the Empirical Relationship?* NBER WP No. 9578. Cambridge, MA.

Case, K. & Fair, R. (1996). *Principles of Economics*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Frankel, J. & Romer, D. (1999). Does Trade Cause Growth? *American Economic Review* 89 (3): 379-399.

Heckscher, E. (1950). *The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income*. In H. Ellis and L. Metzler (Eds.) *Readings in the Theory of International Trade*. Homewood, IL: Irwin.

Heilbroner, R. & Galbraith, J. (1990). *The Economic Problem*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Krugman, P. & Obstfeld, M. (2003). *International Economics: Theory and Policy*. Reading, MA: Addison Wesley Longman.

Ohlin, B. (1933). *Interregional and International Trade*. Cambridge, MA: Harvard UP.

Sachs, J. & Warner, A. (1997). Sources of Slow Growth in African Economies. *Journal of African Economies* 6 (3): 335-376.

Samuelson, P. & Nordhaus, W. (2005). *Economics*. NY: McGraw Hill.

Winters, A. (2004). Trade Liberalisation and Economic Performance: An Overview. *Economic Journal* 114 (493): F4-F21.